

Zvuková stránka a grafémika češtiny

erratum

- slezský

- [sleski:]

- [slesski:]

klasifikace hlásek

klasifikace hlásek

- samohlásky =

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u:

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u: ← **monoftongy**

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u: ← **monoftongy**

ou, au, eu

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u: ← **monoftongy**

ou, au, eu ← **diftongy**

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u: ← **monoftongy**

ou, au, eu ← **diftongy**

- souhlásky =

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u: ← **monoftongy**

ou, au, eu ← **diftongy**

- souhlásky = **konsonanty**

klasifikace hlásek

- samohlásky = **vokály**

a, a: e, e: i, i: o, o: u, u: ← **monoftongy**

ou, au, eu ← **diftongy**

- souhlásky = **konsonanty**

p b m ŋ t d n t' d' ň k g ŋ ? c z č ž f v s z š ž x γ h ř ě r j l

klasifikace hlásek

- **vokály**

- akustické hledisko: převážně **tónové složky**
- hlasivky rozkmitány proudem vzduchu → znělé segmenty
- **při realizaci se výdechovému proudu nestaví do cesty žádná překážka**

klasifikace hlásek

- **vokály**

- akustické hledisko: převážně **tónové složky**
- hlasivky rozkmitány proudem vzduchu → znělé segmenty
- **při realizaci se výdechovému proudu nestaví do cesty žádná překážka**

- **konsonanty**

- akustické hledisko: různé typy **šumů**, některé + tónové složky
- **vznikají pomocí překážky (striktury) ve výdechovém proudu**

klasifikace českých vokálů

Krátké vokály

HORIZONTÁLNÍ	přední	střední	zadní
VERTIKÁLNÍ			
vysoké	i		u
středové	ε		o
nízké		a	
Podle postavení rtů	nezaokrouhlené		zaokrouhlené

Dlouhé vokály

HORIZONTÁLNÍ	přední	střední	zadní
VERTIKÁLNÍ			
vysoké	i:		u:
středové	ε:		o:
nízké		a:	
Podle postavení rtů	nezaokrouhlené		zaokrouhlené

klasifikace českých vokálů: cvičení

- e

- i

- a

- u

- o

klasifikace českých vokálů: cvičení

- e ← přední středový
- i
- a
- u
- o

klasifikace českých vokálů: cvičení

- e ← přední středový
- i ← přední vysoký
- a
- u
- o

klasifikace českých vokálů: cvičení

- e ← přední středový
- i ← přední vysoký
- a ← střední nízký
- u
- o

klasifikace českých vokálů: cvičení

- e ← přední středový
- i ← přední vysoký
- a ← střední nízký
- u ← zadní vysoký
- o

klasifikace českých vokálů: cvičení

- e ← přední středový
- i ← přední vysoký
- a ← střední nízký
- u ← zadní vysoký
- o ← zadní středový

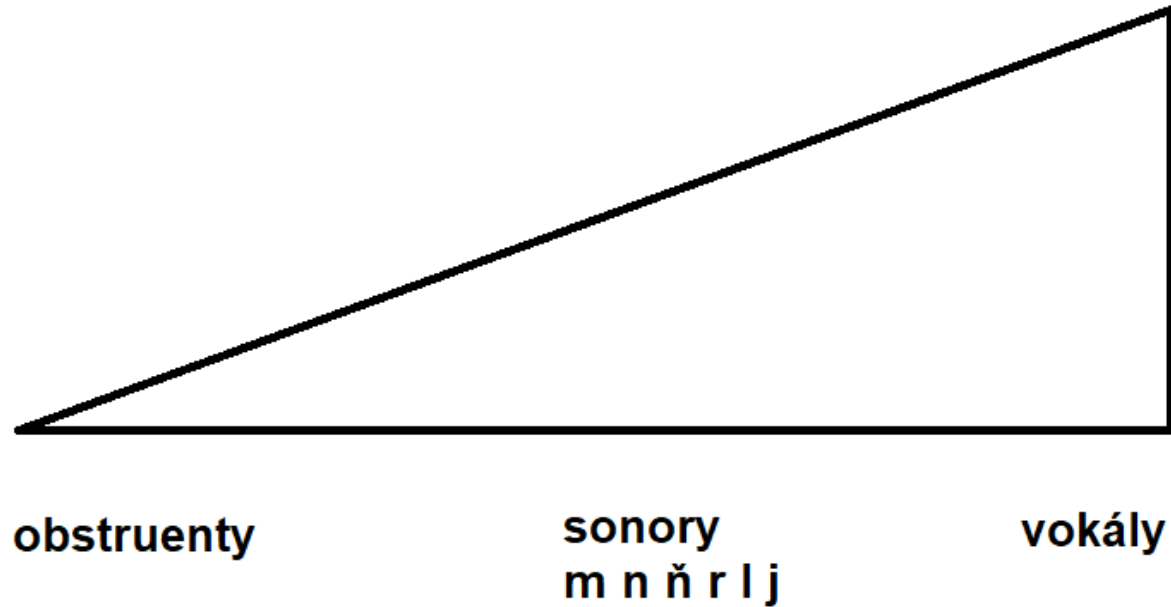
IPA transkripce: vokály

- a a: > aː
 - e > ε e: > εː
 - i > ɪ i: > iː
 - o o: > oː srov. ɔ
 - u u: > uː
-
- ou > oʊ
 - au > aʊ
 - eu > eʊ

klasifikace českých konsonantů

- míra sonority = „otevřenost“ hlásek – podíl tónové složky proti šumové
- sonory ***m n ň r l j***
 - jedinečné souhlásky (= netvoří znělostní pár, vždy znělé)
 - větší podíl tónové složky + nějaký šum
 - j*** = klouzavá hláska (glide) – nejbližší k vokálům (ne plně rozvinutá tónová složka, ale i nevýrazný šum)
- obstruenty ***ostatní souhlásky***
 - zřetelná složka šumů
 - znělé = zřetelné šumy ***b d d' g v z ž ř z ž h γ***
 - neznělé = čisté šumy ***p t t' k f c č ě s š x***

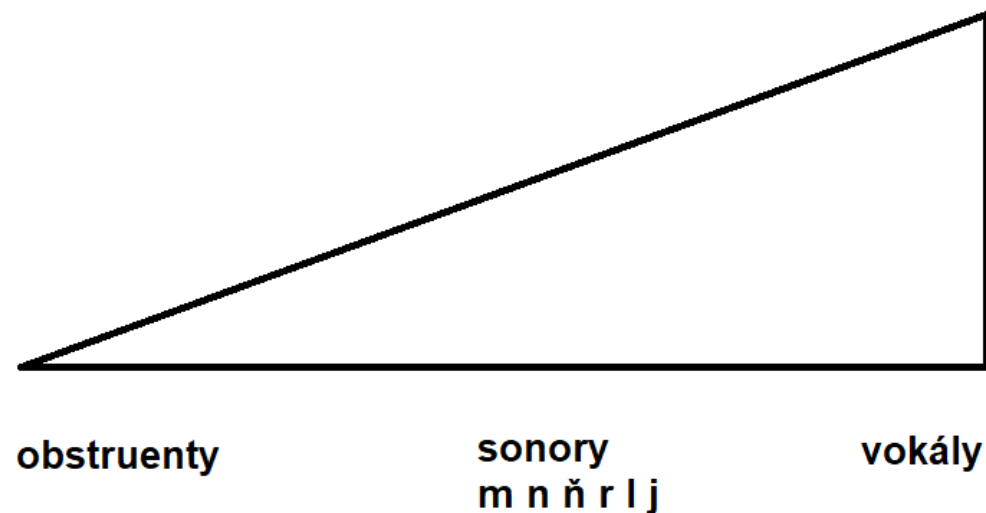
klasifikace konsonantů

klasifikace hlásek: cvičení

- určete, zda se jedná o vokál či konsonant
- určete, o jaký typ konsonantu se jedná z hlediska míry sonority

<i>j</i>	<i>c</i>	<i>š</i>	<i>d</i>
<i>x</i>	<i>g</i>	<i>ř</i>	<i>z</i>
<i>a</i>	<i>e</i>	<i>p</i>	<i>t</i>
<i>f</i>	<i>l</i>	<i>ž</i>	<i>b</i>
<i>v</i>	<i>m</i>	<i>k</i>	<i>a_u</i>
<i>γ</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>ň</i>

klasifikace českých konsonantů

- **způsob tvoření** (artikulace) = povaha překážky (striktury) ve výdechovém proudu při artikulaci
- **místo tvoření** (artikulace) = kde překážka vzniká
- **znělost** = zda hlasivky při artikulaci kmitají / jsou v klidu
- + **akustické hledisko**

klasifikace českých konsonantů

		místo artikulace																	
		labiální				alveolární				palatální		velární		laryngální					
		bilabiální		labiodentální		prealveolární		postalveolární		-	+	-	+	-	+				
znělost (+ znělé, - neznělé)		-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+				
způsob artikulace	okluzivy	orální	p	b			t	d			ʈ	ɖ	k	g	ʔ		O	explozivy	
		nazální		m		ɱ		n				ɳ		ŋ			S	nazály	
	semiokluzivy						c	ɟ	č	ʧ								O	afrikáty
	konstruktivy				f	v	s	z	š	ʒ			x	ɣ		h		O	frikativy
	vibranty	frikativní							ʃ	ʒ								O	
		aproximativní						r										S	likvidy
	aproximanty	laterální						l										S	
		centrální										j						S	glide

akustické/auditivní hledisko
O = obstruent | S = sonora

IPA transkripce: konsonanty

- h > h
- t' > c
- d' > t
- ň > ɲ
- c > ts
- 3 > dz
- č > tʃ
- ž > dʒ
- š > ʃ
- ž > ʒ
- ř > ʀ
- ř̂ > ʀ̂
- ɱ
- ɲ
- ʔ
- x
- γ
- p
- b
- m
- t
- d
- n
- k
- g
- f
- v
- s
- z
- r
- j
- l

klasifikace českých konsonantů: způsob artikulace

- **okluzivy**
 - p b m ŋ t d n ť d' ň k g ?
- **semiokluzivy**
 - c z č ž
- **konstriktivy**
 - f v s z š ž ch ɣ h
- **vibranty**
 - r ř ŕ
- **aproximanty**
 - l j

okluzivy

- p b m ŋ t d n t' d' ŋ k g ? ← česká transkripce
- p b m ŋ t d n c ʃ ɲ k g ? ← ipa transkripce
- lat. *occlusio* = uzavření (zavěrové k.) srov. angl. *close*
→ vytvoření **zavěru** → náhlé uvolnění → přetlak vzduchu → šum
- z akustického hlediska: explozivy/plozivy

semiokluzivy

- c ʒ č ʒ ← česká transkripce
- ts dz tʃ dʒ ← ipa transkripce
- lat. *occlusio* = uzavření, semi- = *polo-* (polozávěrové k.)
 - vytvoření **krátkého závěru** → nezruší se náhle, ale přejde v úžinu
- z akustického hlediska: afrikáty

konstriktivy

- f v s z š ž ch ɣ h ← česká transkripce
- f v s z ʃ ʒ x ɣ h ← ipa transkripce

- lat. *constringere* = stahovat (úžinové k.)
- konstriktiva = zúžení, sevření, utažení
 - **přiblížení** artikulačních orgánů – nevytvoří se úplný závěr → proud procházející **úžinou** → třecí šum

- z akustického hlediska: frikativy

vibranty

- r ř ṛ̌ ← česká transkripce
- r ṛ ṛ̣ ← ipa transkripce

→ úžina + kmitání špičky jazyka (kmitavé k.)

- z akustického hlediska: ṛ ṛ̣ = frikativy, r = likvida

aproximanty

- l j ← česká transkripce
- l j ← ipa transkripce

→ přiblížení artikulačních orgánů – ne tak těsné jako u konstriktiv, ne tak volné jako u vokálů → více tónu

a) centrální = j ← vzduch prochází středem obvyklé dechové cesty

b) laterální (boková) = l ← vzduch prochází přes boky jazyka

- z artikulačního hlediska: l = sonora, j = glide (klouzavá hláska)

klasifikace hlásek: cvičení

j

x

a

f

v

g

klasifikace hlásek: cvičení

j

← A

x

a

f

v

g

klasifikace hlásek: cvičení

j ← A

x ← K

a

f

v

g

klasifikace hlásek: cvičení

j

← A

x

← K

a

← vokál střední nízký

f

v

g

klasifikace hlásek: cvičení

j

← A

x

← K

a

← vokál střední nízký

f

← K

v

g

klasifikace hlásek: cvičení

j	← A
x	← K
a	← vokál střední nízký
f	← K
v	← K
g	

klasifikace hlásek: cvičení

j	← A
x	← K
a	← vokál střední nízký
f	← K
v	← K
g	← O

klasifikace hlásek: cvičení

c > ts

γ

e > ε

l

m

o

klasifikace hlásek: cvičení

c > ts ← s

γ

e > ε

l

m

o

klasifikace hlásek: cvičení

c > ts ← S

γ ← K

e > ε

l

m

o

klasifikace hlásek: cvičení

c > ts

← S

γ

← K

e > ε

← vokál středový přední

l

m

o

klasifikace hlásek: cvičení

c > ts

← S

γ

← K

e > ε

← vokál středový přední

l

← A

m

o

klasifikace hlásek: cvičení

c > ts

← S

γ

← K

e > ε

← vokál středový přední

l

← A

m

← O

o

klasifikace hlásek: cvičení

c > <u>ts</u>	← S
ɣ	← K
e > ε	← vokál středový přední
l	← A
m	← O
o	← vokál středový zadní

klasifikace hlásek: cvičení

š > j

ř > r

p

ž > z

k

i

klasifikace hlásek: cvičení

š > j ← k

ř > r

p

ž > z

k

i

klasifikace hlásek: cvičení

š > j ← k

ř > r ← v

p

ž > 3

k

i

klasifikace hlásek: cvičení

š > j ← k

ř > r ← v

p ← o

ž > z

k

i

klasifikace hlásek: cvičení

š > j ← k

ř > ṛ ← v

p ← o

ž > z ← k

k

i

klasifikace hlásek: cvičení

š > j ← K

ř > ṛ ← V

p ← O

ž > ʒ ← K

k ← O

i

klasifikace hlásek: cvičení

š > j

← k

ř > r

← v

p

← o

ž > z

← k

k

← o

i

← vokál přední vysoký

klasifikace hlásek: cvičení

d

z > dz

t

b

a_ɹ

ň > ɲ

klasifikace hlásek: cvičení

d ← o

z > dz

t

b

a_ɹ

ň > ŋ

klasifikace hlásek: cvičení

d ← o

z > dz ← s

t

b

a_̣y

ň > ň

klasifikace hlásek: cvičení

d ← 0

z > dz ← s

t ← 0

b

a_ɹ

ň > ŋ

klasifikace hlásek: cvičení

d ← 0

z > dz ← s

t ← 0

b ← 0

a_ɤ

ň > ŋ

klasifikace hlásek: cvičení

d ← 0

z > dz ← s

t ← 0

b ← 0

a_̣u ← vokál diftong

ň > ŋ

klasifikace hlásek: cvičení

d ← 0

z > dz ← s

t ← 0

b ← 0

a_̣u ← vokál diftong

ň > ŋ ← 0

klasifikace hlásek: cvičení

h > h

r

ř > ř

t' > c

z

d' > j

klasifikace hlásek: cvičení

h > h ← k

r

ṛ̌ > ṛ̌

t' > c

z

d' > j

klasifikace hlásek: cvičení

h > h ← K

r ← V

ṛ̌ > ṛ̌

t' > c

z

d' > j

klasifikace hlásek: cvičení

h > h ← K

r ← V

ṛ̌ > ṛ̌ ← V

t' > c

z

d' > j

klasifikace hlásek: cvičení

h > h ← K

r ← V

ṛ̌ > ṛ̌ ← V

t' > c ← O

z

d' > j

klasifikace hlásek: cvičení

h > h ← K

r ← V

ṛ̌ > ṛ̌ ← V

t' > c ← O

z ← K

d' > j

klasifikace hlásek: cvičení

h > h ← K

r ← V

ṛ̌ > ṛ̌ ← V

t' > c ← O

z ← K

d' > j ← O

hláskové změny

- asimilace
- neutralizace

+ hiát

- <https://www.czechency.org/slovník/ASIMILACE>
- <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

asimilace

- = spodoba výslovnosti souhláskových shluků

→ zjednodušení výslovnosti

- a) asimilace znělosti [ň**egdo**], [slat**ki**:]
- b) asimilace artikulační [ba**ŋka**], [d'ec**ki**:]
 - místa
 - způsobu

1) asimilace znělosti

- 1) **regresivní asimilace** „zprava doleva“
 - poslední hláska souhláskového shluku ovlivní všechny jí předcházející
- 2) **progresivní asimilace** „zleva doprava“
 - první hláska souhláskového shluku ovlivní všechny po ní následující
- jedinečné hlásky se asimilace neúčastní ***m n ň r l j***
- /v/ → podléhá regresivní asimilaci před neznělou/na konci slova, ale sám asimilaci nezpůsobuje
[daf se rozešel] [d'i:fči:] [fxot]

a) regresivní asimilace

- zpětná
- ortoepická

- **četba** [č**ed**ba] t ← b
- **kdo** [g**do**] k ← d

- všech [f**š**ex] v ← š
- **lebka** [lep**ka**] b ← k

- !!! **květina** → [kv**jet**ina] [~~k~~f**jet**ina] ← za v není neznělá ani konec slova

b) progresivní asimilace

- postupná
- většinou neortoepická
- možné dubletní tvary u *s + h* na začátku slovotvorného základu
shoda → [sxoda] i [zhoda]
na shledanou → [nasxledanou] i [nazhledanou]

!!! neplatí pro slova: *shůry, shora, shluk, shluknout se* ← jen regresivní a.

!!! neplatí pro mezislovních spojení ← jen regresivní a.

s hostem [zhostem] *přines ho* [přinezho]

rozhraní slov

- u **párových** souhlásek → asimilace i u dvou po sobě jdoucích slov (jde přes grafickou mezeru)

[pod **d**ubem]

[za:kaz **z**braňi:]

[na:**ž** bit]

[na:**š** pes]

- u **nepárových** (jedinečných) souhlásek → **2 možnosti**
 - **a) jednoslabičné předložky končící párovou** před **jedinečnou souhláskou** → na konci se vysloví znělá párová

[bez **r**adosti]

[nad **j**avorem]

[přez **l**et]

- **b) ostatní kontexty** → na konci se vysloví neznělá = neutralizace

[moc **l**et]

[pjet **r**aku:]

[lof **j**elenu:]

[hoť **l**ano]

[aš **n**aprší:]

2) artikulační asimilace místa

- vzájemné přizpůsobení souhlásek tvořených na jiném místě

nk/ng

[baŋka] [taŋgo]

mv*/*mf

[traŋvaj] [komfort]

3) artikulační asimilace způsobu

- vzájemné přizpůsobení souhlásek tvořených jiným způsobem
- neasimilovaná podoba – teoreticky možná, ale pocíťována příznakově, strojeně, nepřirozeně
 - [d'etski:], [kratši:], [lidski:], [řidši:]

ts/ds, tš/dš

[d'eck^ɨki:], [lick^ɨki:], [krač^ɨki:], [řič^ɨki:]

dz/dž

[poz^ɨim], [poz^ɨemňi:], [biž^ɨofski:]

slavnostně i [pod^ɨzim], [pod^ɨzemňi:], [biodž^ɨfski:]

3) artikulační asimilace způsobu

- neasimilovaně na hranici **předpona-kořen + na hranici slov**
 - platí i pro předložky *nad, od, před, pod*
- [dostat se] dostat se
- [medvjet seďel] medvěd seděl
- [na:rot ši:li:] národ šílí
- [ʔot sedmi] od sedmi
- [pṛ̌iznat si] přiznat si
- [pṛ̌etseda] předseda
- [ʔotsouďit] odsoudit
- [pot skalou] pod skalou

neutralizace

= ztráta znělosti

- primárně **na konci slov**

+ uvnitř slova **před rázem** *nadužívat* [natʔuži:vat] [fʔoku]

- !!! znělostní asimilace i přes hranice slov

= 1 mluvnický takt (předložky, klitika, jednoslabičná slova vedle sebe)

pod → [pot] x *pod dubem* → ['poddubem]

náš → [na:š] x *náš byt* → ['na:žbit]

hiát

= šev mezi dvěma bezprostředně za sebou následujícími samohláskami, které patří k různým slabikám

- do tohoto švu se někdy vkládají tzv. hiátové souhlásky

filozofie [filozofije]

Marie [marije]

médium [me:dijum]

opium [opijum]

hláskové změny: cvičení

pravopisné cvičení

- <https://www.pravopisne.cz/pravopisna-cviceni/psani-bebje-vevje/obt/stredni-skola/typ/doplnovacka/>